

Shuningdek, adabiy o'qish materiallari - she'rlarni ifodali o'qishlari va yod olishlari orqali o'quvchilarning lug'aviy zahirasini boyitish, rivoyat, hikoya, qissa, romanlardan parchalar mazmunini so'zlab berishlari orqali o'quvchilarning o'zbek tilidagi bog'lanishli nutq kompetensiyalarini rivojlantirish, qahramonlarni tavsiflash, ularga o'z munosabatini bildirish kabi ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarning bajarilishi ta'minlanadi. O'quvchilarni nutqiy mavzuga mos o'zbek bolalar shoirlari va yozuvchilarining ijodlaridan namunalar: kichik-kichik hikoyalar, she'rlari, rivoyatlar, masallar va ertaklar bilan tanishtirish orqali o'quvchilarga milliy qadriyatlarimizni singdirish, ayni paytda ularning so'z boyligini oshirish, turli mavzularda erkin muloqot yuritishga o'rgatishda adabiy o'qish materiallarining ahamiyati nihoyatda katta. Badiiy matnlardan faqat adabiy o'qish materiallaridagina emas, balki mashq tarkibida ham foydalanish mumkin. Albatta, to'qima gaplarga qaraganda badiiy asardan olingan parcha ustida ishlash biroz murakkab, biroq yuqori sinflarda bunday topshiriqlarni bema'lol berish mumkin.

Matn ustida ishlash bosqichining samaradorligini ta'minlashda, qaysi o'qish turidan foydalanilmasin, o'quvchilarning so'z boyligini va til bilimini oshirish bilan bir vaqtda kommunikatsiya aktining sodir bo'lishi, nutqni (uning o'qish turini) bir pog'ona yuksaltirish tushunilmog'i darkor. Boshqacha aytganda, quyidagi maqsad va vazifalarni hal etish sifatiga erishish ko'zda tutiladi:

1) matn mazmunini tushunish uchun sarflanadigan vaqtning qisqa bo'lishi, tushunishning to'g'riligi, to'liqligi va chuqurligi;

2) o'quvchilar o'qish texnikasining yaxshilanib borishi;

3) yangi so'zlarni tushuntirish va mustahkamlash, ma'nosi unutilgan so'zlarni xotiraga tushirish va takrorlash ishining dars davomida to'xtamasligi, muntazamligi;

4) o'quvchilarda savol tuzish malakasining o'sib borishi;

5) matn ustida ishlash bosqichida og'zaki nutq o'stirish mashqini amalga oshirish imkoniyatining yuzaga kelishi;

6) zarur axborot materiallarning o'zlashtirilishi [5:116].

Matn ustida ishlash samaradorligi ko'p jihatdan vaqtdan oqilona foydalanganlik bilan o'lchanadi. Bu ishga qancha vaqt sarflash kerakligi o'quvchilarning so'z boyligi va til bilimi saviyasiga ko'ra belgilanadi. Matnda notanish so'zlar, grammatik shakllar bo'lmasa, tushunish qisqa muddatda amalga oshadi. Parcha murakkab bo'lsa, har qanday sharoitda o'qish, lug'atdan foydalanish, savol-javob va boshqa ish turlariga ajratiladigan vaqt, ikkinchi tilni o'qitish metodikasiga doir adabiyotlarda ta'kidlanishicha, ko'pi bilan daqiqadan oshmasligi zarur. Axborotlarni o'zlashtirish ham shu vaqt ichida sodir bo'lishi lozim. Qisqa muddat ichida ham matn mazmunini to'g'ri va to'liq tushunish, ham axborot olish uchun zamin hozirlash katta mahorat talab etadi. Buning uchun matn ustida olib boriladigan ish usullarini to'g'ri tatbiq etish kerak.

Adabiyotlar

1. Агайсина А. Мақала: Мəтінмен жұмыс жасау жолдарын белсенді әдіс- тәсілдер арқылы қарастыру. Устаз тилеги – Қостанай, 2023, 2-6.
2. Н. Ömer Beydoğan. Makale: Okuma ve anlamayı etkileyen stratejiler – Millî Eğitim journalı, Türkiye, 2010, sayfa 6.
3. Симбаева С. Белсенді оқу мен оқытуда қолданылатын әдістер – Nur-Sultan, Тұран-Астана баспасы – 2019, 21-6.
4. Xadicha Muxitdinova. O'zbek tilini ikkinchi til sifatida o'qitish metodikasi, Toshkent, G'afur G'ulom nashriyoti – 2023, 175-b.
5. Yo'ldoshev R. Ta'lim rus tilida olib boriladigan maktablarda o'zbek tilini o'qitish metodikasi. Toshkent, Fan va texnologiyalar Markazining bosmaxonasi – 2015, 116-b.

РЕЗЮМЕ. Ushbu maqolada ta'lim o'zga tillarda olib boriladigan sinflarda o'zbek tili darslarida matnni o'qib tushunishda yuzaga keladigan muammolar va ularni bartaraf etish haqida fikr yuritilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассматриваются проблемы, возникающие при чтении и понимании текста на занятиях по узбекскому языку в классах с иностранным языком обучения, и способы их преодоления.

SUMMARY. This article discusses the problems that arise in reading and understanding the text in Uzbek language classes in classes where education is conducted in foreign languages and how to overcome them.

BASLAWISH KLASS OQIWSHILARININ KREATIV KONLIKPELERIN RAWAJLANDIRIW MASELELERI

U.Q.Seytjanova – pedagogika ilmlerinin kandidati, professor
Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Tayanch so'zlar: kreativlik, shaxsiy motivatsiya, kreativ ko'nikmani yaratish, ijodiy jarayon, intellektual.

Ключевые слова: креативность, личная мотивация, формирование творческих навыков, творческий процесс, интеллектуал.

Key words: creativity, personal motivation, formation of creative skill, creative process, intellectual.

Respublikamiz talim sistemasında baslawish klass oqiwshtilarında kreativ aktivlikni qaliplestiriv maselesi jamiyet agzalari ushin erkin pikirlew, oz kozqaraslarin bayanlaw mumkinshiligi sipatında bahalanıp atır. Buǵan baylanisli Ózbekstan Respublikasın jáne de rawajlandırıw boyınsha Háreketler strategiyasında [1:92] «fizikalıq salamat, ruwxıy hám aqlıy rawajlangan, erkin pikirleytuǵın, Watangá sadıq, qatań turmıslıq kozqarasqa iye jaslardı tarbiyalaw, demokratiyalıq reformalardı tereńlestiriv hám puqaralıq jamiyetin rawajlandırıw procesinde olardıń sociallıq aktivligin asırıw» sıyaqlı baǵdarlar belgilengen. Áne usınıń sebebinen baslawish klass oqiwshtilarında kreativ aktivlikni qaliplestirivde shańaraq, máhelle hám mektep sherikligin rawajlandırıw, olardıń klass oqiwshtilarında dóretywshilik qábiletin waqtınan burın anıqlawdıń didaktikalıq sistemasın jaratıw, teoriyalıq metodikalıq jaqtan tiykarlaw hám de bunda dóretywshilik iskerlikni shólkemlestiriv metodların qollawǵa baǵdarlangan pedagogikalıq processni didaktikalıq shárt-sharayatların anıqlaw zárúr áhmiyetke iye boladı.

Kreativlik (doretywshilik) (lat. creation – jaratıwshańlıq, dóretywshilik) – qanday da jańa, ayırıqsha nárese jarata alıw qábileti, kórkem forma jaratıw, pikirlew, ideya hám shesh-

imge alıp keliwshi intellektual process; shaxstın jańa ideyalardı jaratıw hám qabıllawǵa tayarlıǵın xarakteristikalaytuǵın dóretywshilik qábileti [2:196]. Pedagogikalıq-psixologiyalıq kozqarastan F.Ehsonova kreativlik túsiniǵine «kreativlik – shaxs hám jamiyet qızıǵıwshılıqları menen baylanisliqta ózgeriwsheń sociallıq-mádeniy shárt-sharayatlar sheńberine tiyisli wazıypalardı sheshiwde insannın konstruktiv hám original pikirlewge tayarlıǵı» dep anıqlama beredi [3:911].

Oqiwshtılarda qaliplestirilen kreativ aktivlikniń dárejelerin anıqlawda hár túrli diagnostikalaw metodikalarınan paydalanılǵan. Bunday metodikalar taypasına J.Piaje [4:192], G.Ayzenk [5:352], J.P.Guilford [6:264], Dj.Raven [7:396] hám basqalardıń intellektual rawajlanıwdı anıqlawshı testlerin kórsetiw mumkin.

«Baslawish talim koncepciyası»nda [8:16] oqiwshtılardı kreativ aktivlikke shaqırıw ideyasına jetekshi orın ajratılǵan. Oqıtwshı menen oqiwshtılar arasında sheriklik, oz ara pikirlesiw hám kreativ aktivlik kórsetiw ushin qolaylıq jaratılıwı ayırıqsha ayıp ótilgen.

Shaxsq baǵdarlangan talim paradigmasında oqiwshtınıń erkin pikirlewı hám kreativ aktivlik kórsetiwı ushin kreativ pikirlew perspektivalı baǵdarlardan biri esaplanadı.

Oqıwshılardıń informaciyalardı qabıllaw hám olardı dóretıwshılık ózlestiriw iskerligi olardıń keleshekтегі kásip-lik hám ulıwma mádeniy rawajlanıwında zárúr áhmiyetke iye. Bunday iskerliktiń maqseti sonnan ibarat, ózlestirilgen oqıw materialları hám túrli dárejedegi informaciyalar oqıwshılardıń turmıslıq iskerliginde zárúr áhmiyetke iye. Tálim mazmunında oqıwshınıń sociallıq tájiriybesi óz kórinisin tabıwı kerek. Tálim mazmunına xalqımızdıń barlıq qádiriyatların sıńdırıw kerek. Bunıń nátiyjesinde oqıwshılardıń biliw iskerligi jańa kóriniske iye bolıwı, oqıwshı shaxsınıń wazıypaları aktuallasıwı, oqıwshı túrli turmıslıq rawajlanıw dárejelerin ótiwı kerek. Tálim procesinde innovaciyalıq texnologiyalardı qollaw nátiyjesinde oqıwshınıń aktivligi artpaqta hám ol kreativ aktivlik kórsetiw tiykarında kóbirek erkin pikirlew kónlikpelerin iyelewge mıtajlik sezilip atır. Sol múnásibet penen insaniylyqqa tiykarlangan tálim procesinde rawajlandıratuǵın oqıw jaǵdayında oqıwshı óziniń jeke quwatların qanday ámelge asıradı hám qaysı túrde kreativ aktivlik kórsetiw múmkinshiligine iye bolıwı kerek? – degen sorawlarǵa juwap izlew mıtajligi tuwılıp atır.

Oqıwshılardıń jeke kózqarasların aktivlestiriwshı jaǵdaylardı payda etiw tiykarında olardı jeke wazıypalardı orınlawǵa shaqırıw, tańlaw kónlikpelerin kórsetiw, pikirlik-dóretiwshilik iskerlik kórsetiwı ózbetinshe rawajlanıwı ushın sharayat jaratadı. Bul sharayatlar tómendegilerden ibarat (1-súwret).

Oqıwshılardı kreativ aktivlikke shaqırıwshı oqıw jaǵdaylarında tómendegiler óz aldına ajratılıp kórsetiliwı kerek:

- pedagogikalıq tájiriybege iye bolǵan baslawısh klass oqıtıwshı oqıw predmeti sheńberinde pedagogikalıq iskerlik subyekti sıpatında didaktikalıq materiallardı oqıtıw maqseti menen baylanıslı halda anıq pikirleydi;
- oqıwshılardıń jeke wazıypaların aktuallasıradı hám oqıw predmetin ózlestiriwge shaqıradı;
- óz betinshe kreativ aktivlik kórsetiwge mıtajlik sezetuǵın oqıwshılar menen oqıtıwshı bólek isleydi;
- didaktikalıq qurallar sistemasın oqıtıwshı úzliksiz rawajlandırıp baradı.

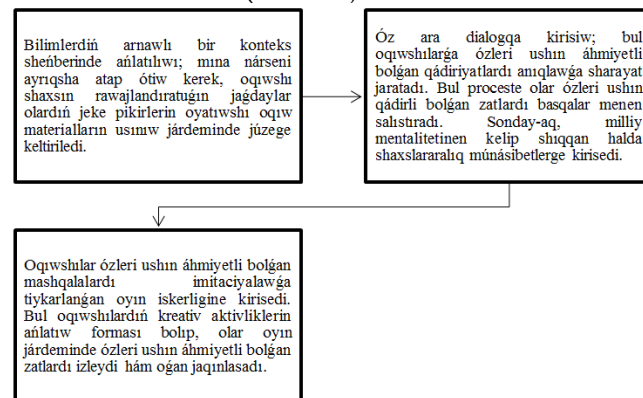
Oqıwshı hám de oqıtıwshınıń tájiriybesi procesli xarakterge iye. Oqıwshı hám oqıtıwshı ushın bilimlerdi ózlestiriw procesiniń ózi emes, al olar arasında jeke áhmiyetke iye bolǵan bilimlerdiń oqıwshılar tájiriybesine sıńdıriliwı

áhmiyetli bolıp tabıladı. Oqıwshılar basqıshpa-basqısh jańa múnásibetlerge kiriser eken, ózleri ushın áhmiyetli bolǵan bilimlerdi bayıtadı.

Shaxsqa baǵdarlangan tálim teoriyasına tiykarlangan halda oqıwshılarda kreativ aktivlikti qalıplestiriw múmkinshiliklerin keńeytiw talap etiledi. Usı processte tálim shaxsqa baǵdarlangan jaǵdaylar jıyındısı sıpatında kórinedi. Bul jaǵdaylar oqıwshılardıń kreativ aktivlik kórsetiwın talap etedi. Atap aytqanda:

- usınılıp atırǵan tálim mazmunında qádiriyatlı-pikirlik bilimlerdi sáwlelendiriwshı quramlı bólimlerdiń ańlatılıwı;
- jeke múnásibetti talap etetuǵın oqıw materialların usınıw usıllarınıń qollanıwı;
- tálim procesiniń barlıq qatnasıwshıları menen múnásibetlerdi jańa sistemasına kirisiw sıyaqlılar.

Shaxsqa baǵdarlangan oqıw jaǵdayları tómendegilerdi óz ishine alıwı kerek: (2-súwret)

Bul metod oqıwshılardıń kreativ aktivliklerin ańlatıw forması bolıp, olar oın járdeminde ózleri ushın áhmiyetli bolǵan zatları izleydi hám oǵan jaqınlasadı. Bul processte oqıwshılar analitikalıq iskerlikti ámelge asırıw, erkin qararlar qabıllaw, dóretiwshilik baslama kórsetiw kónlikpelerin iyeleydi.

Demek, baslawısh klass oqıwshılarında kreativlikti qalıplestiriw tikkeley tálim procesiniń tiykarǵı maqsetlerinen birine aylanıwı kerek. Búgingi künge shekem baslawısh klass oqıwshılarında kreativ aktivlikti qalıplestiriw procesiniń mazmunı teoriyalıq jaqtan jeterli tiykarlanbaǵan. Sebebi, oqıwshılardıń kreativ iskerligin rawajlandırıw tikkeley social pedagogikalıq xarakterdegi izertlewlerdiń obyektı bolmaǵan.

Solay eken, baslawısh klass oqıwshılarınıń kreativ kónlikpeleri quramı pútin integrativ birlik sıpatında ózinde kózqarasqa tiykarlangan, qálewli, mazmunlı-procesli, sezimlik-iqtıyarlı hám analitikalıq bólimlerdi sáwlelendiredi. Sonday-aq, kreativlik quramında oqıwshılardıń analitikalıq iskerligi óz aldına orın iyeleydi. Baslawısh klass oqıwshılarında kreativlikti qalıplestiriw procesi arnawlı bir oqıw jaǵdayları sıpatında shólkemlestirilip, oqıwshı shaxsın rawajlandırıw mexanizmlerin ózinde sáwlelendiredi. Oqıwshılardı kreativ iskerlik kónlikpelerin rawajlandıratuǵın oqıw jaǵdaylarına alıp kiriw nátiyjesinde olarda oqıw procesine qatnaslı unamı múnásibet tájiriybesi qalıplesedi.

Адебиятлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. // Ҳаракатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгиланиш сари. – Т.: «Ғафур Ғуллом», 2017. 92-б.
2. Педагогик атамалар луғати // Тузувчи муаллифлар жамоаси – Т.: «Ған2», 2008. 196-б.
3. Эхсонова Ф.Т. Бошланғич синф ўқувчиларида креативлигини ривожлантиришнинг педагогик механизмини такомиллаштириш. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). ... дисс.авт. – Наманган: 2020. 9-11-б.
4. Жан Пиаже. «Психология интеллекта» - Питер: 2003. –С. 192.
5. Айзенк Г., Кэмин Л. Природа интеллекта - битва за разум: Как формируются умственные способности = Intelligence: the battle for the mind. -М.: «Эксмо-Пресс», 2002. –С. 352.
6. Guilford J.P. A psychometric approach to creativity. – California : University of Southern California, 1986. –Р. 264.
7. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. – М.: «Когито-Центр», 2002.
8. Сафарова Р., Абдуллаева Б. ва б. Бошланғич таълим концепцияси. РТМ, – Т.: 2014.